

'יתיב רבי תלת תעניתא' – לפי שהיה גדול ונשיא בישראל והיו הכל מתאספים כשמתווכחים, היה חילול וגנאי אם ינצחוהו. (תורא"ש)

'כוס של ברכה אתה שותה או ארבעים זהובים אתה נוטל' – לא משום שתית הכוס, אלא היה רוצה לשלחו קודם ברכה, שלא ישתתף עמהם בברכה, משום שהיה מין. (תורא"ש)

– כתבו הראשונים (ערמב"ן, רשב"א, ר"ן, ריטב"א, ועוד) שלפי המסקנא, בין החוטף מצוה ללא ברכה בין החוטף ברכה ללא מצוה – חייב עשרה זהובים, (ואעפ"י שמכאן אין ראייה אלא לענין ברכה, בסוגיא בב"ק (צא) מבואר שאף במצוה שאין בה ברכה חייב).
ואמנם כאשר חוטף מצוה שיש עמה ברכה – משלם עשרה ולא עשרים, כמבואר כאן לענין כיסוי, כיון שאי אפשר לברכה שתאמר ללא המצוה.

(ואין להקשות לפי זה, מהו שהורה רבנו תם במוהל שחטף המצוה ממוהל אחר, שפטור מלשלם משום שהמוהל השני נכח שם והיה עונה 'אמן' וגדול העונה 'אמן' יותר מן המברך – והלא מכל מקום יתחייב משום המצוה? לא קשיא, שהרי מצוה זו עושה בשליחות האב, וגם המוהל הראשון לא היה אלא שליח, על כן מצד המצוה הרי לא חטף אלא שליחות, ולכן לא דנו לחייבו אלא מצד הברכה. וצ"ב).

'...השוחט ונבלע דם בקרקע חייב לכסות. התם כשרשמו ניכר' – ואף על פי שקצת מן הדם נבלע ונתכסה, והרי להלכה קיימא לן כשיטת ר' יהודה (פה) שאין צריך לכסות את כל הדם אלא די במקצתו – כאן שלא נתקיימה המצוה עדיין, שהרי נתכסה מאליו ולא על ידי האדם – לא פקעה המצוה, וצריך האדם לכסות עוד. והוא הדין כשכסתה הרוח מקצת מן הדם – צריך האדם לכסות עוד. (עפ"י הרוקח – הלכות כיסוי הדם; שפת אמת שבת כה: ואולם במנחת חינוך (קפו) כתב להסתפק בדבר. – מובא בהערות הרי"ד אילן לחודשי הרשב"א, מוסה"ק, הערה 76.

ונראה לפי"ז שהוא הדין כשאדם כיסה מקצת, ולא נתכוין לשם מצוה וכדומה, באופן שלא יצא ידי חובתו – עליו לכסות עוד בברכה, שהרי מצוותו לא פקעה. ואולם אם כיסה הכל באופן זה, אין חיוב לגלות ולכסות כדין, שהרי גם בכיסו הרוח לא שמענו חיוב לגלות ולכסות).

(ע"ב) 'לא שנו אלא שנפלו מים לתוך דם אבל נפל דם לתוך מים ראשון ראשון בטל' – נתבאר בובחים עח. ועע"ש בדף עט בענין תערובת איסור בהתר כשהאיסור ניכר במראיתו.

דף פח

'ר' יהודה סבר: דמו ואפילו מקצת דמו' – וכן הלכה. (כן דעת רוב-ככל הראשונים, דלא כדעת הרז"ה ורבנו יהונתן). ויש מן האחרונים שכתבו שאף לר' יהודה לכתחילה מצוה לכסות כל הדם. (משכנות יעקב ועוד – ע' במובא לעיל פה). ואולם מסקנת הפוסקים האחרונים כפי פשטות הסוגיא והפוסקים, שאף לכתחילה די בכיסוי מקצת דם (ע' שו"ת משיב דבר ח"ב יא; חזו"א ג, כד, ועוד), אלא שנראה מדברי הפוסקים שאף לר' יהודה לא די במקצת מדם התמצית אלא מקצת דם הנפש. (עפ"י חזון איש שם. ובאר דברי הרמ"א שלכתחילה יש להמתין לכל דם הקילוח, היינו עצה טוב למגדר מילתא, שאם ימהר, לפעמים ימהר קודם התחלת הקילוח).

בשו"ת שבט הלוי (ח"ה פז) כתב לפקפק על כיסוי הנהוג במשחטות גדולות, שהדם של עשרות אלפי עופות מתקבץ לתוך אמבטיה גדולה, ומכסים מעט מן הדם בצדדים – והלא אף על פי שבדבר לה יש בילה, מכל מקום טבע הדם להתעבות ולהיקרש וספק גדול אם בכיסוי שבצדדים מתקיים כיסוי לדם של אלפי העופות, אפילו בגדר 'מקצת דם'. (ונשאר ב'צריך עיון רב' ולא הכריע איסור או התר).

'איכא בנייהו דצריך ולא צריך' – יש מפרשים להפך מפרש"י, שללשון ראשונה 'כל שאין היוצר צריך לכתשו' – דוקא אם אינו צריך לגמרי, אבל צריך ולא צריך – אין מכסים בו. ולהפך ללשון אחרונה. ולהלכה יש להחמיר (הן לפרש"י, שהלכה כלשנא בתרא, הן לפרוש השני, יש לחוש ללשנא קמא). (עפ"י רא"ש ור"ן ורשב"א.
הר"ן מפרש 'צריך ואין צריך' – שיש שכוחים אותו ויש שאינם כותשים).

(ע"ב) 'היה מהלך במדבר ואין לו אפר לכסות, שוחק דינר זהב...' – ואם אין לו כעת אפשרות לכסות כדת – כתב הרשב"א (תורת הבית א, ה) שאסור לשחוט. (וע' במובא לעיל לא שאפשר שהוא מדרבנן).

'שוחק דינר זהב ומכסה... שורף טליתו ומכסה...' – כשיטת בית הלל בסמוך. ופרשו התוס', (וכן נקט הריטב"א), שאף על פי שאין אלו מגדלים צמחים, אפשר לכסות בהם היות ונקראים 'עפר'. (ועפר המדבר אינו קרוי 'עפר' כלל, שסתם עפר הוא זה המגדל צמחים, ולכך אין לכסות בו).
ואולם יש מפרשים שהכלל שאמר רשב"ג, 'כל דבר שמגדל בו צמחים מכסין בו' – אינו מוסכם, וחכמים חולקים וסוברים שגם דברים שאין מגדלים צמחים כשרים לכסות. (ולפי זה, מה שאמרו 'היה מהלך במדבר' מדובר כשאינו שם אלא חול גס (וצריך לגרוס לפי"ז 'היה מהלך במדבר – שורף טליתו, בספינה – שוחק זהב' שהרי אם כגרת הספרים שלנו, עד שאתה מצריכו לשחוק דינר זהב, ישחק אדמת המדבר. ראשונים), אבל עפר הדק שבמדבר – כשר. רמב"ן; רא"ה; ר"ן – עפ"י בעל השאלות).

'בשכר שאמר אברהם אבינו ואנכי עפר ואפר זכו בניו לשתי מצות: אפר פרה ועפר סוטה' – באמירת **אנכי עפר ואפר** השפיל עצמו לשני הקצוות, מעולם לא היה דבר חשוב, (כעפר הזה שאעפ"י שניתן לעשות ממנו כלי או לגדל בו צמחים, מעולם לא היה בו צורה חשובה), ולעולם גם אינו מעותד להיות דבר חשוב (כאפר, שאעפ"י שהיה בו בעבר צורה חשובה, עתה אינו כלום, אינו בר גיבול ואינו מגדל צמחים).

ובשכר שתי בחינות שפלות אלו, (שהן כנגד 'דע מאין באת ולאן אתה הולך'), זכו בניו לאפר פרה – המטהר את הטמא מכאן ולהבא, ועפר סוטה – לברר שהיתה מקודם טהורה עד עתה. ושניהם מדה כנגד מדה. (בית הלוי – וירא. וראה: העמק דבר – וירא; מרומי שדה – סוטה יז).

דף פט

'שתכלת דומה לים וים דומה לרקיע... לכסא הכבוד' – הכסא רומז ליראה, (והתכלת הוא גוון היראה, כמו שאמרו בזהר ס"פ שלה. ועל כן דומה לרקיע שהוא בחינת כסא הכבוד, כמו שנאמר השמים כסאי) ועל ידי היראה נכבשת התאוה; –

וכן הדין לענין דם קדשים שנתערב. ואולם שם יש חילוק, שאם נשפך הדם למים מעט מעט, (ואפילו ברצף. עפ"י תוס') – קמא קמא בטיל, וכבר נדחה מעל גבי המזבח. (יש דעות שאינן סוברות 'רואין' – ע' בנבחים עח-עט).

והוא הדין לענין הכשר לקבלת טומאה, דינו כלענין כיסוי. (ונפקא מינה, כגון שנתערב הדם מעצמו במי גשמים, שהם אינם מכשירים, כל שלא באו לדעת האדם ולרצונו. הערת הר"ד ויור: אך לענין דין 'קמא קמא בטיל' נראה לכאורה שדינו כקדשים, שרק במצוות אין דיחוי).

ה. הנוזל הצלול שבדם – אין האוכלו חייב כרת אלא אם אכל עמו כזית דם ממש. (הגרעק"א צידד לפרש בדעת רש"י, שאם יש בתערובת זו כזית דם ממשי בתוך כדי אכילת פרס, גם אם אכל רק כזית מן התערובת כולה – חייב).

וכן אינו נטמא באהל אלא עם יש עמו רביעית מן הדם האדום. (כ"פ רש"י ותוס'). ולענין הכשר לקבלת טומאה – אם אין בו מראית דם, אינו מכשיר.

ו. משקה היוצא מן המת אינו מטמא באהל, חוץ מדם שנטמא מהתורה. (נפש מת). וכן כל מראי אדמומית שבו, טמאים.

ואפילו במגע-מת אינו מטמא. ואולם מטמא טומאת-משקין ברביעית. (להסבר אחד בתוס', מדובר כשלא נגע במת בעת יציאתו ממנו, כגון שיצא דרך שפופרת, אבל אם נגע – נטמא בפחות מרביעית ע"י מגע המת. ולהסבר אחר, אפילו נגע במת ביציאתו, מן התורה אינו נחשב 'משקה', ולא גזרו חכמים אלא ברביעית. עוד כתבו התוס' שלענין תרומה וקדשים, מטמאים אף בפחות מרביעית).

אבל משקה היוצא מן השרץ ומן הזב – טמאים כראשון לטומאה מדרבנן, (שגזרו עליהם טומאה, לפי שאין בני אדם בדלים מהם). ויש משקים שהם אב הטומאה, כגון זיבה, רוק, ומי רגלים של זב (שהם מצטברים ויוצאים מן הגוף, שלא כדמעות או חלב אשה וכד').

דף פח

קלט. א. כמה דם צריך לכסות?

ב. במה מכסים ובמה אין מכסים? מהו כלל הדבר?

א. לרבנן (דברייטא. עתוס'), יש לכסות כל הדם, גם מה שעל הסכין ושככותלי בית השחיטה. (דמו – כל דמו). לר' יהודה, אפילו מקצתו (דמו – ואפילו מקצת דמו). לרשב"ג, אם כיסה דם הנפש (כולו. ערש"י; חזו"א ג, כד) – שוב אין צריך לכסות יותר. (דמו – דמו המיוחד. ואולם אם אין שם דם הנפש – חייב לכסות מדרבנן. רמב"ן).

(הלכה כר' יהודה; אין הלכה כרשב"ג. רי"ף, רב אחא משבחה, ר"ח, רמב"ם, ר"ת, רמב"ן, רשב"א, ר"ה, ריטב"א ועוד. וכן פסק בשו"ע. וי"א שמ"מ לכתחילה צריך לכסות כל הדם אף לר' יהודה. משכנות יעקב, ועוד. ויש ראשונים שפסקו כחכמים. ר"ה, רבנו יהונתן.

מבואר בפוסקים שלר' יהודה צריך מקצת של דם הנפש, ולא די במקצת מדם התמצית. ע' חזו"א ג, כד).

ב. מכסים בעפר, (אך לא בעפר המדבר, שאין זורעים בו ומצמיח. עפ"י תוס'). ויש סוברים שעפר המדבר כשר. ר"ן, בזבל הדק, בחול הדק, (הגדרת 'חול הדק' – כל שאין היוצר צריך לכתשו. ואולם אם

צריך-ואין-צריך, ויש הכותשים אותו ויש שאינם כותשים (ר"ן) כגון שהוא נפרך ביד – תלוי הדבר בשתי הלשונות שבגמרא. להלכה, אין מכסים בו. ר"ן, רא"ש, בסיד ובחריטית (= מין סיד שעושים מחרסים. ריטב"א. וערש"י ותוס'), בלבנה ובמגופת החבית – שכתשן, בשחיקת אבנים ובשחיקת חריטית, בנעורת פשתן דקה, בנסורת של חרשין דקה. הוסיפו עליהם: השחור (= פחמים כתושים), הכחול (= שנותנים בעין), נקרת פיסולין (= עפר שמנקרים מן הרחיים). וי"א: אף הזרניך. (= מין מתכת רעילה; היה בו שימוש לצביעה. מפרשים).

בית הלל אומרים: מכסים אף באפר (לפי שנקרא 'עפר' – מעפר שרפת החטאת), ובוהב טחון (ועפרת זהב לו). ובית שמאי חולקים, (שאינם קרויים 'עפר' סתם).

אין מכסים לא בזבל הגס ולא בחול הגס ולא בלבנה ובמגופה שלא כתשן, ולא יכפה עליו את הכלי ולא בשחיקת כלי מתכות, (מלבד זוהב, כאמור), ולא בקמה, בסובין ובמורסן.

כלל הדבר: כל דבר שזורעים בו ומצמיח, (אפילו אם אינו מוציא יותר ממה שנורע בו. עתוס') – מכסים בו. וכל שאינו מצמיח (בפני עצמו, הגם שמועיל לזבל. עפ"י תוס') – אין מכסים בו. (מלבד אפר ושחיקת זהב, שלבית הלל מכסים בהם אעפ"י שאינם מגדלים צמחים – משום שנקראים 'עפר'. עפ"י תוס'. ויש אומרים שבית הלל אינם סוברים את הכלל שאמר רשב"ג, ואין חילוק אם מגדל צמחים אם לאו. רמב"ן ור"ן, עפ"י שאלות. ולשיטה זו אפשר ששחיקת אבנים ונעורת של פשתן המנויים בברייתא – אינם כשרים לרשב"ג. עריטב"א).

מאחר וריבה הכתוב (וכסהו), ומיעט (בעפר), מרבה אני את אלו שהם מין עפר, שמגדלים צמחים כמותו, ומוציא אני את אלו שאינם מין עפר.

דף פט

קמ. אלו מאמרים מובאים בסוגיא בשבח הענוה והשפלות?

אמר רבא: בשכר שאמר אברהם אבינו ואנכי עפר ואפר, זכו בניו לשתי מצוות, אפר פרה ועפר סוטה; בשכר שאמר אם מחוט ועד שרוך נעל, זכו לחוט של תכלת ולרצועה של תפלין.

אמר להם הקב"ה לישראל: חושקני בכם, שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה, אתם ממעטים עצמכם לפני; אברהם אמר ואנכי עפר ואפר, משה ואהרן – ונחנו מה, דוד – ואנכי תולעת ולא איש. אבל עכו"ם אינם כן...

אין העולם מתקיים אלא בשביל משה ואהרן (ונחנו מה – תולה ארץ על בלימה); אלא בשביל מי שבולם את עצמו בשעת מריבה (בלימה); מי שמושים עצמו כמי שאינו (ומתחת שנדרס תחת הכל – זרעת עולם).

קמא. האם כשר לכסות הדם בעפר עיר הנדחת או שאר איסורי הנאה?

מכסים בעפר עיר הנדחת (רבה בר ירמיה). לזעירי, הכוונה לעפר קרקעיתה, שלא נאסר בהנאה. ולרבא, אפילו האפר האסור בהנאה – מכסים בו, שהרי מצוות לאו להנות ניתנו.

והוא הדין בעפר של עבודה-זרה – מכסים בו (לרבא) מאותו הטעם. (ואינו דומה לשופר ולולב של ע"ז שפסול למצוה, כי שם טעון 'שיעור' וכתותי מכתת שיעוריה, שהרי דינו לשרפה, אבל כאן אדרבה, הכתות יותר ראוי לכיסוי.

ואפשר שאף לכתחילה כשר לכסות בעפר של ע"ז, ואין כאן מיאוס למצוה, כמו עפר עיר הנדחת. עפ"י תוס').